Grond voor Agro-ecologie

Vereniging Toekomstboeren
Position Paper Grond
Werkgroep Land

Vastgesteld op ALV maart 2026, reacties en aanvullingen verwerkt, finale goedkeuring volgens afspraak op het coördinatieteamoverleg van 20 mei 2026.

Mei 2026

Inleiding

Grond is een basisvoorwaarde voor landbouw. Wie toegang heeft tot grond, onder welke voorwaarden en voor welk type gebruik, bepaalt in hoge mate welke landbouwsystemen in Nederland mogelijk zijn. De overheid bepaalt met beleid en instrumenten hoe de grondmarkt werkt en beïnvloedt op die manier in sterke mate ons landbouwsysteem.

In de afgelopen decennia heeft een samenspel van landbouw- en voedselbeleid, liberalisering van markten en vrijhandelsverdragen geleid tot verdere industrialisering en schaalvergroting. Grond is steeds meer gecommodificeerd, het is handelswaar geworden. Dit heeft geleid tot stijgende grondprijzen, toenemende landconcentratie, een snelle afname van het aantal boerenbedrijven en een groeiende vergrijzing in de sector. Tegelijkertijd neemt de ecologische druk op bodem, biodiversiteit, water en klimaat toe, omdat grond - mede door de hoge prijs - maximaal moet renderen.

Maar grond ís geen koopwaar. Grond is een eindige, levensdragende natuurlijke hulpbron met diverse waarden voor menselijk en niet-menselijk leven. Essentieel voor voedselproductie, het functioneren van ecosystemen en het ontwikkelen van gemeenschappen en culturen. Vanuit agro-ecologisch perspectief is grond een commons: een gemeenschappelijk goed waar huidige en toekomstige generaties zorg voor dragen, en waarvan het gebruik geborgd moet worden in relatie tot ecologische draagkracht.

Voor een toekomstbestendige landbouw in Nederland is een fundamentele herziening van het grondbeleid noodzakelijk. Deze fundamentele herziening hoeft niet helemaal opnieuw uitgedacht te worden. Zo kende Nederland tot 1963 wetgeving (de Wet Vervreemding landbouwgronden), waarin toezicht op de prijs van landbouwgrond was vastgelegd. De grondprijs kende een maximum.

Dit document geeft een analyse van de huidige situatie, formuleert standpunten en aanbevelingen om toegang tot grond en grondzekerheid zó te organiseren dat een agro-ecologisch voedselsysteem mogelijk wordt.

Agro-ecologie is een wetenschap, een praktijk en een sociale beweging. De praktijk gaat over het duurzaam gebruik van lokale hernieuwbare hulpbronnen, verstandig gebruik van biodiversiteit en veerkracht; als wetenschap zet het in op de ervaring en prioriteiten van lokale boeren en vormt het een brug naar academische kennis; als sociale beweging gaat het uit van het recht van boeren en burgers om hun eigen voedsel- en landbouwsystemen op een sociaal-rechtvaardige en inclusieve wijze vorm te geven en te besturen. Agro-ecologie gaat dus verder dan alleen een duurzame landbouwpraktijk; het omvat ook sociale en economische systeemverandering.

Om hier handen en voeten aan te geven, onderschrijven wij de 11 principes van agro-ecologie uit de Nyeleni Declaratie (https://nyeleni.org/en/declaration-of-nyeleni/).

Context: Grondeigendom en -gebruik in Nederland

Omvang en prijsontwikkeling

Nederland is een van de dichtstbevolkte landen ter wereld en kent tegelijkertijd een uitzonderlijk grote landbouwsector. Dat betekent dat landbouwgrond schaars is. De vraag naar grond wordt versterkt door opgaven als woningbouw, energietransitie, industrie, aanleg van natuur en uitbreiding defensie. Als de vraag stijgt en het aanbod niet stijgt, dan wordt grond steeds duurder. De prijzen stijgen al jaren harder dan in de rest van Europa.

De hoge prijs belemmert de toegang tot grond voor jonge, nieuwe boeren en minder kapitaalkrachtige, extensieve boeren. Het effent het pad voor kapitaalintensieve landbouw, een manier van boeren zonder boeren, en vergroot de afhankelijkheid van banken en financiers. Industriële landbouw gaat ten koste van multifunctionele, boerenlandbouw die werkgelegenheid en voedselsoevereiniteit bevordert, kwaliteitsvoedsel levert en tegelijkertijd het milieu en toekomstige generaties beschermt.

In diverse EU-landen zijn mechanismen voor regulering van de grondmarkt, bijvoorbeeld door het beperken van de hoeveelheid grond die een (juridische) persoon mag bezitten, regulering van de prijs, of door bepaalde groepen prioriteit te geven bij toegang tot land, zoals jongeren. In Nederland geldt geen enkele beperking, grond wordt aan de vrije markt overgelaten. Daardoor wordt de prijs vooral bepaald door partijen met het meeste kapitaal in plaats van door het maatschappelijk belang van duurzaam gebruik.

- **Ruim de helft van het totale landoppervlak** is in gebruik als landbouwgrond, ongeveer **2,2 miljoen ha**.
- Meer dan een derde van het totale landbouwareaal – **700.000 ha** – wordt in allerlei vormen verpacht.
- **Overheden:** Rijk (Staatsbosbeheer, Rijksvastgoedbedrijf), provincies, gemeenten en waterschappen bezitten **ca. 190.000 ha** landbouwgrond. Hiervan is 53.000 ha van Staatsbosbeheer en 21.000 ha van provincies.
- De grootste particuliere eigenaar is **ASR** met ca **45.000 ha**.
- Inmiddels is **90% van de nieuw uitgegeven pachtcontracten kortlopend**, vaak minder dan zes jaar.
- Tussen 2000 en 2024 is het **agrarisch areaal met 9% (165.000 ha) afgenomen** – vooral door verstedelijking, infrastructuur en natuurontwikkeling.
- De gemiddelde agrarische grondprijs bedroeg in 2025 **€92.900 per ha** – 9 keer hoger dan het Europees gemiddelde (België ca €70.000; Denemarken ca €50.000; Frankrijk ca €6.500).
- Sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw is de **prijs gemiddeld jaarlijks met ca. 3% gestegen** (gecorrigeerd voor inflatie). De grondprijzen zijn dus al langere tijd historisch hoog. Er zijn grote prijsverschillen tussen regio's en soorten grond.
- De prijsstijging wordt gedreven door **structurele 'grondhonger' in een vrije markteconomie:** aangescherpte mestwetgeving (zoals verlies derogatie), extra vraag voor natuurdoelen en woningbouw, speculatie, de verwachting wat grond waard wordt bij functiewijziging, lage grondmobiliteit en relatief goede financiële resultaten binnen bepaalde agrarische sectoren (en dus grotere investeringsruimte).

Boerenbevolking

De Nederlandse landbouwsector krimpt al tientallen jaren in aantal bedrijven. Het aantal kleine land- en tuinbouwbedrijven daalt, terwijl de grote en zeer grote bedrijven juist in aantal toenemen. De grootste krimp doet zich voor bij de melkveehouderij en intensieve veehouderijbedrijven (varkens, pluimvee, vleeskalveren), wat samenhangt met natuurlijk verloop, strengere milieuregels en vrijwillige beëindigingsregelingen. Het aantal biologische bedrijven is afgenomen, maar het areaal biologisch gecertificeerde landbouwgrond is gegroeid. Ook groeit de totale omzet van multifunctionele landbouw, terwijl het aantal kleine multifunctionele boerderijen afneemt. De afname van kleine, diverse, multifunctionele bedrijven betekent over het algemeen minder variatie en lokale verankering van voedselproductie.

De vergrijzing is een structurele bedreiging: een derde van de boeren gaat binnen tien jaar (vanaf 2025) met pensioen. In landen waar grondprijzen lager zijn of waar publieke grondbanken actief zijn, is de instroom van jonge boeren groter. Nederland heeft dit soort instrumenten nauwelijks, waardoor veel jonge en startende agro-ecologische boeren jarenlang in onzekere situaties blijven, die worden gekenmerkt door zwervende pacht, tijdelijke contracten of te kleine percelen.

Naast jongeren en startende boeren, zijn mensen van kleur, mensen met een migratie-achtergrond en LHBTIQ-ers ondervertegenwoordigd binnen de boerenbevolking. Ook staat maar weinig landbouwgrond op naam van vrouwen.

- Het aantal landbouwbedrijven daalde van **97.000 in 2000** naar **50.000 in 2024**.
- **30%** van de boeren is ouder dan 67 jaar; slechts **8%** is jonger dan 40.
- **Bedrijfsopvolging is moeilijk** door hoge grond- en kapitaallasten en door lage en volatiele marges.
- **Starters hebben het nog lastiger:** zij missen toegang tot grond, benodigde infrastructuur, financiering en overname regelingen.

Toegang tot grond

Toegang tot grond is de grootste belemmering voor agro-ecologische boeren, in het bijzonder voor starters. Grond kopen is duur en vergt veel financiële middelen en stabiliteit, waarvan bij jonge en/of nieuwe boeren vaak geen sprake is. Dan komt een startende boer terecht bij de pacht. De liberalisering van de pacht in 2007 heeft de markt flexibeler gemaakt, maar ook minder stabiel. Korte pachtcontracten stroken niet met de behoefte van agro-ecologische boeren aan langdurige zekerheid voor investeringen in bodem, biodiversiteit, landschapselementen en voedselgemeenschappen.

Publieke grondeigenaren (overheden, terreinbeheerders) kunnen grond - die in zekere zin in handen is van de gemeenschap en als zodanig erkend moet worden - duurzaam en langjarig verpachten aan boeren die bijdragen aan brede maatschappelijke waarden. Ook kunnen ze voorrang geven aan bepaalde doelgroepen, zoals jongeren of mensen met

een migratieachtergrond. Het veelgehoorde Didam-arrest staat dit niet in de weg, als de toegepaste selectiecriteria zijn gebaseerd op beleid. Publieke grondeigenaren kunnen ook meer grond verwerven en op deze manier - bijvoorbeeld via grondbanken - meer regie pakken op toegang tot en gebruik van grond.

Voor kleinschalige boeren is het recht op toegang tot grond vastgelegd in de *UN Declaration on the Rights of Peasants and Other People working in Rural Areas*[1] en de *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests*[2].

- Aankoop van grond is in de praktijk alleen haalbaar voor kapitaalkrachtige boeren, wat **landconcentratie** versterkt.
- De geliberaliseerde pachtwet (na 2007) heeft geleid tot **hoge pachtprijzen en korte contracten**, die onzekerheid vergroten en langetermijninvesteringen bemoeilijken.
- Overheden moeten een voorbeeldrol spelen en hun gronden duurzaam en langjarig verpachten aan boeren die bijdragen aan maatschappelijke waarden.
- Overheden moeten **actief meer grond verwerven** om - via grondbanken - de toegang tot en het gebruik van grond te reguleren met het oog op de grote maatschappelijke opgaven, inclusief de sociale uitdagingen.

Waarom zonder landzekerheid geen duurzame landbouw mogelijk is

Agro-ecologie draait om het opbouwen van natuurlijke hulpbronnen in plaats van het uitputten[3] ervan. Dit leidt pas na meerdere jaren tot merkbare effecten. Bij korte pachtcontracten van 1 – 6 jaar wordt die investering een financieel risico dat veel boeren niet kunnen dragen. En bij koop van grond kan de terugverdientijd oplopen tot wel 40 jaar of langer – (soms meer dan) een werkend leven als boer.

Naast hun bijdrage aan ecologische rijkdom, zijn agro-ecologische bedrijven ook vaak rijk aan sociale functies: ze verbinden burgers met landbouw, organiseren zorgactiviteiten, educatie, vrijwilligersdagen of voedselcoöperaties. Ook het creëren van sociale functies vereist stabiliteit en continuïteit – wat onmogelijk is wanneer een boer elk jaar kan worden weggestuurd of wanneer grond als speculatieobject wordt gezien.

---

1 Artikel 17.1: Peasants and other people living in rural areas have the right to land, individually and/or collectively, in accordance with article 28 of the present Declaration, including the right to have access to, sustainably use and manage land and the water bodies, coastal seas, fisheries, pastures and forests therein, to achieve an adequate standard of living, to have a place to live in security, peace and dignity and to develop their cultures. Een 'peasant' is: [...] any person who engages or who seeks to engage alone, or in association with others or as a community, in small-scale agricultural production for subsistence and/or for the market, and who relies significantly, though not necessarily exclusively, on family or household labour and other non-monetized ways of organizing labour, and who has a special dependency on and attachment to the land.

2 https://openknowledge.fao.org/items/609a716c-464c-4454-9222-78f5e7cd23f7

3 Rapporten zoals Stop landdegradatie in Nederland (2020) tonen achteruitgang in bodembiodiversiteit, organisch stofgehalte, bodemstructuur en waterhuishouding. Tegelijkertijd onderbouwt wetenschappelijke literatuur (zie bv. Blaix et al., 2025 en Moratiadou et al., 2024) dat agro-ecologie kan bijdragen aan verbetering van bodemfuncties en biodiversiteit, en de FAO presenteert agro-ecologie als een **fundamenteel pad** naar duurzame voedselproductie en voedselsoevereiniteit.

Uitdagingen en belemmeringen voor agro-ecologische boeren

1. Hoge grondprijzen die instroom en uitbreidingsmogelijkheden beperken

Agro-ecologische boerderijen halen vaak veel en diverse productie van een relatief klein stuk landoppervlak, zonder veel kapitaal te bezitten. De waarde zit in menskracht, kennis en bodembeheer. Daardoor kunnen zij moeilijk concurreren met kapitaalkrachtige bedrijven of investeerders die grond zien als een robuuste vorm van kapitaal en een waardevaste belegging.

2. Onvoldoende (inzet van) publieke gronden voor agro-ecologische doelen

Publieke grondeigenaren hanteren bij gronduitgifte geen selectiecriteria die agro-ecologie bevorderen en ondersteunend zijn voor specifieke doelgroepen, waardoor verjonging, diversiteit en inclusiviteit in de landbouw wordt vergroot.

3. Korte en dure pachtcontracten die investeringen ontmoedigen

Liberalisering heeft geleid tot een sterke verschuiving van reguliere (levenslange) pacht naar geliberaliseerde (korte) pacht. Dit maakt boeren kwetsbaar en beperkt lange termijn investeringen in bodem, biodiversiteit, landschap en voedselgemeenschappen.

4. Strikte omgevingsplannen en vergunningsprocedures die agro-ecologische praktijken belemmeren

Veel agro-ecologische praktijken passen niet in de standaard vergunningen: denk aan agroforestry, gemengd en deels extensief grondgebruik, kleinschalige verwerking, en faciliteiten (schuur, waterpomp, wc, etc.). Hierdoor ontstaat bureaucratische en financiële druk om aan de juiste vergunningen te komen, o.a. door de verplichting met adviesbureaus te werken.

5. Strikte scheiding landbouw en natuur in beleid waardoor het ecosysteem-versterkende karakter van agro-ecologie niet wordt erkend

Agro-ecologie laat zien dat landbouw natuur kan versterken in plaats van verdringen. Maar veel ruimtelijke en juridische systemen blijven uitgaan van een strikte scheiding tussen landbouw en natuur, wat je ook terugziet in de verkokering binnen overheidsorganen.Hierdoor worden kansen gemist om grond te pachten voor agro-ecologie in gebieden met een natuurbestemming.

Standpunten

1. **Grond is geen koopwaar,** maar een eindige, natuurlijke hulpbron die onder druk staat en beschermd moet worden.
2. **Toegang tot grond en landzekerheid** zijn basisvoorwaarden voor agro-ecologie en voedselsoevereiniteit.
3. **Toegang tot grond en prijzen moeten (weer) gereguleerd worden** zodat jonge, nieuwe boeren kunnen starten, de sector diverser en inclusiever wordt en agro-ecologische praktijken kunnen uitbreiden.

4. **Agro-ecologie** speelt een essentiële rol in de transformatie naar een toekomstbestendig landbouwsysteem, waarin **ecologische, sociale en economische waarden** gelijk gewaardeerd worden.

5. Agro-ecologische boeren hebben volgens internationale standaarden **recht op toegang tot grond en duurzaam gebruik.**

6. Grond moet weer worden gezien als **commons**, waarbij gebruiksrechten in balans zijn met ecologische draagkracht en de behoeften van lokale gemeenschappen. We steunen groepen die strijden voor gemeenschappelijke toegang tot land, zoals krakers en boeren die grond (eeuwigdurend) uit de markt willen halen.

Aanbevelingen

1. Reguleren grondprijzen

- Reguleer grondprijzen, onder meer door speculatie te verbieden, belastingregels en subsidies te hervormen, grondverkopen te monitoren en prijsplafonds in te stellen. De overheid kan teruggrijpen op de systematiek die voor 1963 bestond in Nederland, met o.a. maximum grondprijzen. Ook kan er geleerd worden van voorbeelden uit het buitenland, zoals *'Sociétés d'Amenagement Foncier et d'Etablissement Rural'* (SAFER) in Frankrijk.

2. Voorbeeldrol overheden, publieke gronden

- Pak een voorbeeldrol als publieke grondeigenaren door grond duurzaam en langjarig te verpachten op basis van een beleid dat jonge, nieuwe boeren ondersteunt, de sector diverser en inclusiever maakt en agro-ecologische praktijken uitbreidt.
- Verwerf meer areaal grond in eigendom als overheid en stuur hiermee op toegang tot en gebruik van deze gronden – bijvoorbeeld via grondbanken – in lijn met de bullet hierboven.
- Met het oog op 'meer grond in grondbanken' kan geleerd worden van internationale voorbeelden zoals Terre de Liens (FR), de Scottish Land Fund (VK) en de regionale grondbanken in Duitsland.

3. Pacht en agro-ecologie

- Zorg ervoor dat, in het kader van de herziening van de pachtregelgeving, langdurige en duurzame pacht tegen redelijke prijzen de norm wordt. Meer specifieke aanbevelingen in dit verband staan in onze 'Visie op pacht en agro-ecologie' (Toekomstboeren, 2020)[4].

4. Functie agro-ecologie

- Vereenvoudig vergunningprocedures voor agro-ecologische initiatieven.
- Roep een 'Functie Agro-ecologie' in het leven, of breid bestaande functies uit, waardoor agro-ecologie een plek krijgt binnen ruimtelijke ordening/ omgevingsplannen

5. Samengaan landbouw en natuur

- Creëer ruimte voor agro-ecologie in natuurgebieden waar dat past, zodat er meer grond beschikbaar komt voor agro-ecologie als ecosysteemversterkende landbouwvorm.

4 Toekomstboeren (2020), Visie op pacht en agro-ecologie. Geraadpleegd via https://toekomstboeren.nl/wp-content/uploads/2025/06/Visie-op-pacht-en-agroecologie.pdf

Actiepunten

- **Lobby voor grondmarkt regulering en beleid** dat agro-ecologische boeren en praktijken ondersteunt, bijdraagt aan een meer diverse en inclusieve landbouwsector. Speciale aandacht gaat uit naar het samenbrengen van de beleidsterreinen ‘natuur’ en ‘landbouw’.
- **Publieke campagne** om bewustwording te vergroten over de maatschappelijke meerwaarde van ‘grond voor agro-ecologie’. **Casuïstiek** – voorbeelden van waar het goed of fout gaat – is onderdeel van de campagne en verzamelen we pro-actief (o.a. via meldpunt).
- Samenwerken met publieke en particuliere grondeigenaren om **gronduitgifte te gaan koppelen aan agro-ecologische boeren en praktijken**.

Conclusie

Toegang tot land en landzekerheid vormen de basis voor agro-ecologie en voedsel-soevereiniteit. Fundamentele herzieningen van de grondmarkt zijn nodig om de hoge grondprijzen in Nederland te beteugelen, grond toegankelijk te maken voor jonge, nieuwe boeren, de sector diverser en inclusiever te maken en agro-ecologische praktijken uit te breiden. Agro-ecologie speelt een essentiële rol in de transformatie naar een toekomstbestendig landbouwsysteem, waarin ecologische, sociale en economische waarden gelijk gewaardeerd worden.

Geraadpleegde bronnen

- Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2026). Grond voor Verbetering. Over de rol van grond in het landelijk gebied. Geraadpleegd via: https://www.rli.nl/publicaties/2026/advies/grond-voor-verbetering?adview=inleiding
- Blaix, C., Dumont, B., Bloor, J. M., Zagaria, C., Fleurance, G., Joly, F., & Huguenin-Elie, O. (2026). Agroecological interventions increase biodiversity and the potential for climate change mitigation in Europe. *Agriculture, Ecosystems & Environment, 395*, 109938.
- Wiardi Beckman Stichting, Wouter van Zandbrink (2024). De terugkeer van de grondproblematiek. Geraadpleegd via: https://www.wbs.nl/publicaties/de-terugkeer-van-de-grondpolitiek
- Het Groene Brein (2020). Stop landdegradatie in Nederland. Geraadpleegd via https://iplo.nl/publish/pages/185063/stop-landdegradatie-in-nederland-pdfa_1.pdf
- European Coordination Via Campesine (ECVC) (2023). Proposal for an EU Directive on Agricultural Land. Geraadpleegd via: https://www.eurovia.org/wp-content/uploads/2023/03/VC_terres_EN_web.pdf
- La Via Campesina (2021). *Roots of Resilience.* Geraadpleegd via https://www.eurovia.org/wp-content/uploads/2021/02/rootsofresilience_online-light2.pdf
- Mouratiadou, I., Wezel, A., Kamilia, K., Marchetti, A., Paracchini, M. L., & Bàrberi, P. (2024). *The socio-economic performance of agroecology. A review. Agronomy for Sustainable Development, 44(*2), 19.
- Nyéléni Europe (2020). Your Land, My Land, Our Land. Geraadpleegd via www.eurovia.org/wp-content/uploads/2020/05/EN-Your_Land_My_Land_Our_Land1.pdf
- Toekomstboeren & Federatie van Agro-ecologische Boeren (2024). Land(on)zekerheid voor agro-ecologie. Geraadpleegd via https://www.federatieagroecologischeboeren.nl/wp-content/uploads/2024/10/rapport-landonzekerheid.pdf en https://toekomstboeren.nl/landonzekerheid/
- Toekomstboeren (2020). *Visie op pacht en agro-ecologie.* Geraadpleegd via https://toekomstboeren.nl/wp-content/uploads/2025/06/Visie-op-pacht-en-agroecologie.pdf
- Toekomstboeren (2018). Grond van Bestaan. Geraadpleegd via https://toekomstboeren.nl/grond-van-bestaan/
- Toekomstboeren (2026). Aarde Her-stel. Geraadpleegd via: https://toekomstboeren.nl/binnenkort-op-de-deurmat-de-nieuwste-dekolonisatie-publicatie/

TOEKOMST BOEREN